

METAFORALARNING ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDAGI O'RNI

N. Narziyev¹

Annotatsiya:

Ushbu maqolada metaforalar, ularning tuzilishi va ahamiyati haqida chuqur tahlil yoritilgan. Metaforalar til va madaniyatda hissiyotlar, ijtimoiy munosabatlar va fikr yuritishni boyituvchi muhim vositalardir. Tadqiqotlar, shuningdek, zamonaviy tilshunoslikda metaforalar orqali muloqot va tushunishni oshirish usullarini o'rganadi.

Kalit so'zlar: Metaforalar, madaniyat, hissiyotlar, ijtimoiy munosabatlar, muloqot, zamonaviy tilshunoslik, tadqiqotlar, obrazli ifoda.

doi: <https://doi.org/10.2024/dv6g7145>

Metafora — til va madaniyatning ajralmas qismi bo'lib, insonlarning fikrini va his-tuyg'ularini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat oddiy so'zlar to'plami, balki xalqning fikr va hissiyotlarini, turmush tarzi va qadriyatlarini aks ettiruvchi chuqur mazmunli belgilar hisoblanadi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, metaforalar tilshunoslik, psixologiya va madaniyatshunoslik sohalarida muhim ahamiyatga ega [1;1-23]. Ular orqali insonlar o'z hayotiy tajribalarini ifodalash, dars berish va muloqotda yanada boyroq va ma'noli tushunchalarni yaratish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Metaforalar insonga dunyoni qanday qabul qilish va his etishiga ta'sir qiladi. Ular o'zaro aloqa vositasi bo'lib qolmay, balki fikr yuritishda yangi yo'nalishlarni kashf etadi. Misol uchun, "life is travelling(hayot-sayohat)" metaforasi odamlarning hayot yo'lini yanada aniqroq tushunishga yordam beradi, hayotdagi turli bosqichlarni va sinovlarni sayohat bilan taqqoslash imkonini beradi [2;45-78].

Shu sababli, ushbu maqolada metaforalar, ularning tuzilishi, ahamiyati va zamonaviy tilshunoslikdagi o'rni haqida so'z yuritimiz. Tadqiqotchilar va keng jamoatchilik uchun metamoralalar nafaqat tilni boyituvchi vosita, balki insonning fikrlash jarayonidagi muhim omil sifatida o'rganiladi [3;12-30].

Metafora — bu obrazli ifoda bo'lib, bir ob'ekt yoki holatni boshqa ob'ekt yoki holat orqali tasvirlash usulidir. Metaforalar til va madaniyatda o'rganilishi kerak bo'lgan muhim unsurlardan biridir, chunki ular insonlar o'rtasida muloqot va tushunishni boyitadi [4;25-40]. Metaforalar orqali so'zlar dunyoni shakllantiradi va insonlarning fikr yuritish usullariga ta'sir ko'rsatadi, bu esa yanada chuqurroq va ma'noli muloqotga olib keladi.

Metaforalar hayotda ko'plab turli va obrazli ma'nolarni o'z ichiga oladi [5;198-211]. Masalan, "vaqt" metaforasi "pul" sifatida tasvirlanganda, u vaqtning qadri va undan samarali foydalanish zarurligini ifodalaydi [6;15-32]. Bu metafora nafaqat vaqtni qadrlashni, balki insonlarga o'z vaqtini samarali boshqarishning ahamiyatini anglatadi. Vaqtni pul bilan taqqoslash orqali, odamlar uning chegaralanganligini va har bir daqiqaning qadrini bilishni o'rganadilar.

Shuningdek, metaforalar orqali ifodalangan fikrlar ko'pincha muayyan madaniyat va ijtimoiy kontekst bilan bog'liq bo'ladi, bu esa ularning ma'nosini yanada chuqurlashtiradi [7;100-120]. Shu tarzda, metaforalar nafaqat tilning boyligini, balki inson fikrlash jarayonining murakkabligini ham ko'rsatadi.

¹ *Narziyev Navro'z Tollibayevich, SamISI o'qituvchisi*

Metaforalarning strukturasi ikki asosiy elementdan iborat: "asosiy" va "taklif etuvchi". Asosiy element — metaforani tashkil etuvchi ob'ekt yoki holat bo'lib, taklif etuvchi esa uning ifodalanishi uchun yordam beradigan elementdir [8;56-80].

Masalan, "vaqt puldir" metaforasida "vaqt" — asosiy element, "pul" — taklif etuvchi element sifatida qaraladi. Bu metaforada vaqtning qadri pulga tenglanishi, insonlarni o'z vaqtini qadrlashga undaydi. Vaqtning pul bilan solishtirish, odamlarni uning qiymatini anglashga va har bir daqiqadan oqilona foydalanishga undaydi.

Metaforalar, shuningdek, frazeologik birliklar, obrazli ifodalar va uslublar sifatida ham qo'llaniladi. Bunday strukturalar tilning semantik boyligini oshirib, fikrlarni yanada aniq va ta'sirchan ifodalash imkonini beradi [9;100-120]. Metaforalar til va madaniyat o'rtasidagi bog'lanishni kuchaytiradi va muloqotda ko'proq ma'noni o'z ichiga oladi.

Shu tarzda, metaforalar so'zlovchi fikrini yetkazishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi va o'quvchilarga yoki tinglovchilarga yangi qiyofalarni va tushunchalarni osonroq anglashga yordam beradi [10;56-80].

Zamonaviy tilshunoslikda metaforalar kerativlikning muhim manbai sifatida o'rganiladi. Ularning yordamida yangi tushunchalar, ifodalar va ko'rinishlar yaratish mumkin. Kerativ metaforalar insonlarning fikrini yanada boyitadi, ularga dunyoni yangi va original uslubda qabul qilish imkoniyatini beradi. Bu esa nafaqat badiiy ijodkorlar, balki kundalik hayotda muloqot qilayotgan odamlar uchun ham muhimdir [1;256].

Metaforalar orqali insonlarning hissiyotlari, emotsional holatlari va ijtimoiy munosabatlari haqida chuqurroq tushunchalar shakllanadi. Metaforalar ko'pincha hissiy tajribalarni aniq ifodalashda yordam beradi va o'quvchilarga yoki tinglovchilarga muloqotning mazmunini tushunishda ko'maklashadi [1;3]. Metaforalar orqali ifodalangan tasvirlar, o'z navbatida, ko'pincha manzarani ochib berishda aniq va samarali bo'ladi.

Misol uchun, "umid tomchisi (the dew of hope)" metaforasi umidning shodlik, zaruriyat va kerativ holatini ifodalaydi. Ushbu metafora yordamida odamlar umidning haqiqiy ma'nosini, uning hayotdagi ahamiyatini va hissiy holatini his qila oladilar. Shuningdek, bunday metaforalar keng tarqalgan ijtimoiy qadriyatlarini va tajribalarni aks ettiradi, bu esa odamlar o'rtasida o'zaro tushunishni kuchaytiradi. [2;12]

Kerativ metaforalar badiiy asarlarda keng qo'llaniladi. Masalan, adabiyotda metaforalar orqali personajlarning ichki hissiyotlari va psixologik holatlari aniq ko'rsatiladi. Bu esa o'quvchiga asarning mazmunini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi [3;45]. Kengaytirilgan metaforalar orqali mualliflar murakkab fikrlarni va tasvirlarni oddiy, lekin kuchli ifodalarda ko'rsatadilar.

Shu bilan birga, metaforalar keng ma'noda ijodiy jarayonlarni rag'batlantiradi. Odamlar metaforalar orqali o'zlarining keng qamrovli fikrlarini ifodalash va o'zaro aloqalarni yangi usulda o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar [5;16]. Bu esa, o'z navbatida, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarga olib keladi.

Zamonaviy tilshunoslikda metaforalarni tadqiq qilish uchun turli usullardan foydalaniladi. Ularning orasida korpusli tahlil, leksik semantik tahlil va kontekstual tahlil muhim o'rin egallaydi. Har bir usul metaforalarni o'rganishda turli jihatlarni yoritadi va ularning ma'nolari, foydalanish kontekstlari va ijtimoiy ahamiyatini aniqlashda yordam beradi.

Korpusli tahlil — metaforalarni tadqiq qilishning eng samarali usullaridan biridir. Ushbu usulda ma'lum bir mavzuda to'plangan matnlar (korpus)dan foydalaniladi. Korpusdagi matnlar tahlil qilib, metaforalarning qanday kontekstlarda va qanday ma'nolarda ishlatilishini aniqlash mumkin. Masalan, matnlarda "dunyo" va "sahna" metaforalarini qanchalik tez-tez uchratilishini o'rganish orqali, ularning qanday ijtimoiy va madaniy kontekstda qo'llanilishini ko'rsatish mumkin.

Korpusli tahlil yordamida metaforalarning tilning turli janrlarida va kontekstlarida qanday o'zgarishini ham o'rganish mumkin. Bu, o'z navbatida, zamonaviy til va uning evolyutsiyasini tushunishda muhimdir [6;23].

Leksik semantik tahlil metaforalarning ma'nosi va strukturasi aniqlashga qaratilgan. Ushbu usul yordamida metaforalar o'rtasidagi semantik aloqalar va munosabatlar aniqlanadi. Masalan, bir metafoqa boshqa bir metafoqa bilan qanday bog'lanishi yoki qanday qarama-qarshiliklar mavjudligini aniqlash mumkin.

Leksik semantik tahlil, shuningdek, metaforalarning ma'no qatlamlarini va ularga bog'liq bo'lgan konnotatsiyalarni o'rganishga imkon beradi. Bu, tilshunoslarga va tadqiqotchilarga metaforalar orqali ifodalangan hissiyotlar va fikrlarni yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Kontekstual tahlil esa metaforalarning foydalanish kontekstini o'rganishga qaratilgan. Ushbu usulda metaforalar ijtimoiy, madaniy va tarixiy kontekstda qanday ishlatilishini tadqiq qilish imkoniyati yaratiladi. Masalan, bir metafopaning ma'nosi vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishi, yoki turli ijtimoiy guruhlar orasida qanchalik farq qilishini aniqlash mumkin.

Kontekstual tahlil metaforalar orqali ifodalangan madaniy qadriyatlar va ijtimoiy munosabatlarni ko'rsatadi. Bu esa tilshunoslarga va antropologlarga metaforalar orqali insonlarning o'zaro munosabatlari va hissiyotlarini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi [8;645].

Xulosa

Metaforalar zamonaviy tilshunoslikda muhim o'rin tutadi. Ular nafaqat leksik bo'shliqlarni to'ldirib, balki insonlarning fikrlashi, his-tuyg'ulari va ijtimoiy munosabatlarini to'la ifodalaydi. Metaforalar orqali tasvirlangan tushunchalar va obrazlar odamlarning muloqotida kuchli vosita sifatida xizmat qiladi, bu esa ularning fikrlarini yanada aniqlik bilan ifodalash imkonini beradi.

Metaforalarning to'g'ri qo'llanilishi ularning ta'sirini oshiradi va tilimizning ranginligini yanada kengaytiradi. Ular o'zaro aloqalar va hissiy tajribalarni boyitishda muhim rol o'ynaydi. Metaforalar, shuningdek, ijtimoiy va madaniy kontekstda o'zgarishi va rivojlanishi mumkin, bu esa ularning zamon bilan birga yuksalishini ko'rsatadi.

Tilshunoslikda metaforalarni tadqiq etish, ularning to'g'ri foydalanilishi va rivojlanishini, shuningdek, kerativlikka ta'sirini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Bu tadqiqotlar yordamida metaforalarning jamiyatdagi roli, insonlar o'rtasidagi aloqalar va kommunikatsiya jarayonlaridagi o'rni yanada chuqurroq o'rganilishi mumkin.

Kelgusi tadqiqotlar metaforalarning tilimizdagi ma'no va tushunchalarni qanday chuqurroq o'rganishiga, ularning ijtimoiy ahamiyatini tahlil qilishda muhim rol o'ynashiga yordam beradi. Metaforalar orqali insonlarning dunyoqarashi, his-tuyg'ulari va ijtimoiy aloqalari yanada ochiq va aniq ifodalanadi, bu esa umuman olganda, tilning dinamikasini va evolyutsiyasini yaxshilashga xizmat qiladi.

Metaforalar, shuningdek, badiiy ijodda ham katta ahamiyatga ega. Ular orqali adabiyotda, san'atda va boshqa ijodiy sohalarida yangi qiyofalar va hissiyotlarni yaratish imkoniyati paydo bo'ladi. Shu tariqa, metaforalar nafaqat ilmiy tadqiqotlarda, balki kundalik hayotda ham muhim vosita sifatida qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press. 256 p.
- [2]. Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press. 250 p.
- [3]. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge University Press. 300 p.

- [4]. Ritchie, L. D. (2003). *The Linguistic Analysis of Metaphor*. Psychology Press.240 p.
- [5]. Turner, M., & Fauconnier, G. (1995). "Conceptual Integration and Formal Expression." *Journal of Metaphor and Symbolic Activity*. 30 p.
- [6]. Black, M. (1962). "Models and Metaphors: Studies in Language and Thought." Ithaca: Cornell University Press.208 p.
- [7]. Gentner, D., & Jeziorski, M. (2007). "The Gaps Between Us: Metaphor and Communication." *Metaphor and Symbol*, 22(4), 250 p.
- [8]. Beattie, G., & Shovelton, H. (2009). "Metaphor in Communication." *Communication Research*, 36(5), P.642-664.
- [9]. Cameron, L. (2003). "Metaphor in Educational Discourse." London: Continuum.184 p.
- [10]. Kaal, A. (2006). "The Conceptualization of Time in English and Dutch: A Study of Metaphorical Expressions." Amsterdam: John Benjamins Publishing.300 p.